

směrného postupu, na níž by každá měla své vyznačené místo“ (s. 122).

A konečně text „Vítální a sociální normy v *Normálním a patologickém*“ se vrací k otázce dvojího typu norem a opět, byť z jiné perspektivy, vnáší do problému norem spinozovskou referenci. Zajímavý a inovativní je odkaz k Lacanově práci o paranoických poruchách z roku 1932, která se na Spinozu výslovně odvolává. Macherey ukazuje, nakolik Lacanovo rané pojetí normálního a patologického rezonuje s o deset let později vydanou Canguilhemovou disertací, zejména pokud jde o otázky negativní hodnoty života.

Uhrnem můžeme říci následující: soubor Machereyho textů není jen řadou úvah o Foucaultovi a Canguilhemovi, propojených tématem normy a normativity. Může také sloužit jako sice dílčí, ale přesto instruktivní průvodce po vývoji myšlení Machereyho samotného. Macherey samozřejmě není jen interpret, ale samostatný myslitel, takže čtenář, který je obeznámen s jinými jeho texty, může esej od eseje sledovat, jakým způsobem se vyrovnávání s otázkami nastíněnými v Canguilhemově a Foucaultově díle propojuje s problematikou, kterou Macherey sleduje jinde, ať už jde o jeho literárněvědné úvahy,²

² Macherey napsal pozoruhodné eseje o Foucaultových analýzách Rousselových textů,

anebo třeba o jeho setrvalý zájem o Spinozu.³ To všechno činí z tohoto útlého svazku nejen soubor bystrých a mnohdy pronikavých úvah o tématu normy, ale také pozoruhodný dokument o jednom myšlenkovém vývoji.

///// recenze //////////////////////////////////

Peter BURKE, *Společnost a vědění: Od Gutenberga k Diderotovi*. Praha: Karolinum 2007, 304 s. (*A Social History of Knowledge*, 2000, přeložil Martin Pokorný). S doslovem M. Petříčka.

Pavel Doleček

O tom, že kniha zaměřující se na raně novověké dějiny nemusí být pouze výčtem doložených historických fakt, se můžeme přesvědčit počinem Petera Burka *Společnost a vědění*. S tímto dílem se nám dostává do rukou pokus o rozšíření a aplikaci agendy tzv. sociologie vědění o její historickou dimenzi.

v nichž hrají klíčovou úlohu otázky, které jsou v mnoha ohledech analogické problémům řešeným v recenzované knize. Srov. *A quoi pense la littérature?* Paříž: Presses Universitaires de France 1990.

³ Macherey je autorem pětisvazkového *Úvodu do Spinozovy Etiky*. Srov. *Introduction à l'Ethique de Spinoza*. Paříž: Presses Universitaires de France 1994, 1995, 1996, 1997, 1998.

Burke tak činí na půdě analýzy raného novověku, který definuje jako období v rozmezí let 1450–1750. Na fakt, že volba zmíněného rozmezí není náhodná, nás upozorňuje podtitul knihy. Tři sta let od vynálezu knihtisku po rozmach všeobecných encyklopedií považuje autor za základní formativní období novodobého pojetí vědění. Pojem vědění je tak v knize sledován nejen v souvislosti se svojí společenskou funkcí, ale je kladen důraz i na jeho historické proměny. Dokonce se zdá, že pokud nebudeme obeznámeni právě s historií pojmu vědění, těžko si můžeme ujasnit, jaký je současný vztah vědění ke společnosti, v níž žijeme.

Burke se pokouší vymezit předmět svého bádání následovně: „Prvořadým cílem této knihy je o něco přesnější vytyčení zvláštních rysů dneška tím, že na ně pohlédneme prizmatem dlouhodobých tendencí“ (s. 12). Autor dále poznamenává, že hlavní důraz klade na „dominantní, často přímo ‚akademické‘ formy poznání, na onu sféru, které se na počátku novověku říkalo ‚učenosť (learning)“ (s. 26). Mimo této linie si autor všímá samozřejmě i neakademických forem poznání v jejich historickém vývoji; koncept knihy je částečně vystaven i na faktu konkurenčního boje různých forem vědění, jejichž evoluční vyústění každodenně zažíváme. Druhým sledovaným motivem je pak průběh

dějin vědění rané moderny (srov. s. 22). Přístup k látce tedy osciluje mezi historickou faktografickou analýzou určitého dějinného období a obecnějším filosofičtějším odhalováním kulturních kořenů současnosti.

Jistá ambivalence v konceptu Burkova přístupu je přítomná v celé knize a je poněkud problematická. Burke se v úvodu snaží ukázat, že soudobý pohled na vědění vyzdvihuje vědění řekněme akademické. Proto bych od autora čekal, v souladu se zaměřením knihy, že bude tato stránka v textu dominovat. Toto očekávání však není naplněno, neboť vlastní sociologie vědění se v knize vyčerpává pouze v úvodních kapitolách. S tím se pojí další problém. V knize mi chybí kapitola, která by poznatky přetavila do závěrečného resumé. Pokud autor hodlá ukázat novověké kořeny dnešního chápání vědění, měl by na závěr explicitně shrnout, proč ty kořeny spatřuje právě v raném novověku. Burke věnuje spoustu práce tomu, aby představil obtížně uchopitelný koncept vědění v průběhu tří set let, aniž by své bádání „zutilkoval“ a aplikoval poznatky na slibovanou současnost. Nepochybuji sice, že si pozorný čtenář na základě úvodního rozboru sdělení, které Burke chce přednést, domyslí, přesto tuto jistou „nedořečenost“ považuji za nedostatek. Lze totiž argumentovat, že kniha zaostává za úkolem,

který si vytkla. Závěr je naštěstí v českém vydání suplován doslovem M. Petříčka, který Burkův výklad synteticky uchopuje do teoretického rámce sociologie vědění, a troufám si tvrdit, že právě až díky doslovu lze recenzovanou knihu chápat jako kompaktní celek.

Samotná kniha je rozdělena do devíti kapitol. První kapitola (s. 11–30) plní funkci úvodu, seznamuje nás s teoretickými východisky autora a v krátkém shrnutí zejména s vývojem sociologie vědění. Burke se zde odkazuje na dílo klasiků Mannheima či Durkheima, zároveň ale čerpá i z myšlenek Foucaulta, Bergera s Luckmannem či Kuhna. Další dvě kapitoly (s. 31–47, 49–70) se věnují tomu, co Burke označuje jako „retrospektivní sociologii vědění“ (s. 22). Zabývají se etablováním postavení učence v kontextu jeho vědění (zmníněné „učenosti“) i role, jakou učenec ve společnosti zaujímá (autor s oblibou využívá Mannheimův termín odcizeného intelektuála – srov. např. s. 49). Dále Burke vyjmenovává instituce, které se onou učeností zabývají, jako je například univerzita či nově vznikající učené společnosti. Burke tuto problematiku rozvíjí na základě analýzy tří vývojových stupňů institucionalizovaného vědění: renesance, vědecká revoluce a osvícenství. Čtvrtá kapitola nabízí rozlišení centra a periferie; zabývá se prostorovou distribucí vědění. Zde

Burke odlišuje mikroúroveň („sídla vědění“ jako je klášter, univerzita, knihkupectví) od makroúrovně (spojovací body, povětšinou města, která sloužila jako přestupní prvek interakce Evropy a zbytku světa). Prostorové určení vědění neboli „geografie znalostí“ (s. 77) umožňuje díky Burkovu výkladu sledovat potenciál šíření informací mezi centrem a periferií. Radno poznamenat, že šíření informací nejde jen jedním očekávaným směrem a jak autor opětovně poukazuje (srov. s. 93), sběr terénních, tj. periferních informací a jejich přenos do center ke zpracování je významným vývojovým stupněm „správy“ vědění. Následující, pátá kapitola (s. 101 až 131) je věnována způsobu, jakým je vědění tříděno, tj. vzniku a rozvoji knihoven, encyklopedií a učebních plánů. Kromě faktografického výčtu se Burke v této kapitole vyslovuje i k jednomu z důležitých témat knihy, totiž k rozmanitosti vědění (srov. s. 103). Ona rozmanitost nás upozorňuje na fakt, že vědění je kulturním faktem. Význam tohoto termínu je určován prostředím, ve kterém je užíván. Kromě podob, jakých pojem vědění nabývá dnes, je důležité zohlednit i fakt, že raný novověk pod něj zahrnuje i odvětví dobově specifická. Jmenujme zde například spor mezi medicínou, jak se studovala na univerzitách, a léčiteli bez formálního vzdělání. Zde je třeba vidět, že Burke vidí sle-

dovanou dobu s jejími specifickými spory jako určující pro způsob, jakým bude současná doba chápána rozdíl mezi skutečným věděním a šarlatánstvím. Šestá kapitola (s. 133–166) se zabývá rolí církve a státu v kontextu vědění. Jedná se především o sběr informací a jejich třídění. Burke zde rozebírá i vliv rostoucí byrokracie. Základním bodem výkladu je však pojem *arcana imperii* (s. 158); vědění se stává hlídaným státním tajemstvím a je chápáno jako nástroj moci. Další, sedmá kapitola (s. 167–198) se věnuje ekonomickému rozměru vědění, rozvoji knihtisku a trhu s věděním a s tím související vliv velkých měst jakožto nositelů vědění. Osmá kapitola (s. 199–221) se zabývá věděním takřkajíc z perspektivy čtenáře. Burke ukazuje, jaké způsoby četby byly dobově akcentovány, jakým způsobem byla čtenáři ulehčována práce a vyhledávání informací pomocí příruček a popisuje genezi takových samozřejmostí dneška jako je například abecední uspořádání. Závěrečná kapitola (s. 223–240) se věnuje tzv. krizi evropského vědomí (s. 230) – k té se vrátíme dále.

Věnujme pár slov teoretickým pozicím, ze kterých Burke vychází. Jak již ukazuje název knihy, slouží Burkovo dílo jako určitá pocta Karlu Mannheimovi. Jeho vztah k jednomu ze zakladatelů sociologie vědění lze charakterizovat skrze přerod od nadšeného učně ke spíše

rezervovanému kritikovi. Proto více než obdiv k Mannheimovi je pro pochopení Burkova intelektuálního zájmu užitečné vidět jeho inspiraci u autorů jako je Foucault, Durkheim a především u vlivných teorií Kuhna a Bergera s Luckmannem. Především dvojice autorů *Sociální konstrukce reality* ukazuje plně jeden z Burkových teoretických impulsů. Popisují totiž jistý odklon od dějin idejí příliš zaujatých teoretickým myšlením: „Teoretické myšlení, ideje, světové názory nejsou ve společnosti zase až tak důležité [...] Zaměřit se výhradně na teoretické myšlení neznamená pro sociologii vědění jen přílišné omezení, ale je to rovněž postup nevyhovující.“⁴ Příklon ke každodenní realitě a snaha zaměřit analýzu primárně na faktické projevy pojmu „vědění“ jsou průvodním jevem i Burkova historického pojednání. Na tomto základě lze pak lépe chápat například využívání některých foucaultovských přístupů k látce (srov. s. 32, či v souvislosti s epistemickými komunitami s. 59–61). Podobně je vidět i kuhnovsky inspirovaný odpor k vývoji lidského vědění jakožto kontinuálního pokroku, tj. jako ke „kognitivnímu narůstání“ (s. 24). Dějinný relativismus a jistou skokovou povahu vývoje poznání

⁴ Srov. Peter L. BERGER – Thomas LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK 1999, s. 22.

Thomas Kuhn dokládá na příkladu osvícenství, respektive etablovaní tzv. „normální vědy“.⁵ Z tohoto hlediska Burkova argumentace evokuje pojetí, které v souvislosti s vědeckou komunitou zastává například Stanislav Komárek, když mluví o „ekleziomorfních strukturách“;⁶ nutno však podotknout, že Burke se svým výkladem pohybuje v širším záběru. Zatímco Kuhn také chápe vědění jakožto kulturní fakt i s jeho historickou podmíněností, zabývá se věděním ve smyslu vědy, tedy řekněme v současném chápání tohoto termínu. Burke ale ukazuje na základě analýzy dějinné plurality způsobů vědění, proč se právě věda v dnešním smyslu stává dominantní podobou vědění. Tento originální přístup společně s historickou erudicí zajišťuje, že Burka v žádném případě nelze chápat jen jako eklektika.

Stranou pohledu recenzenta by patrně neměl zůstat ústřední pojem vědění. Jak ho tedy charakterizovat? Kniha vychází z přesvědčení, že lze postulovat pluralitu vědění, tedy že existují rozmanité způsoby toho, co lze nazvat věděním. Vědění je samozřejmě kulturně a tedy i historicky podmíněné. Lze ho pozorovat na škále věda – umění, explicitní

– implicitní či učenost – zvědavost. Jak již bylo uvedeno, Burke deklaruje snahu prozkoumat zdroje toho vědění, které je dnes chápáno jako akademické a kterému se v období raného novověku říkalo „učenost“ (*learning*, s. 26). Zúžení pole bádání nás však nezbaví jisté neposednosti či obtížné definovatelnosti termínu „vědění“. Chtělo by se říci, že ho nelze chápat po vzoru antiky jako trvalou dispozici duše, stejně jako ho nelze identifikovat s vědou, jak by se to zdálo adekvátní dnes. Stojí kdesi mezi moudrostí a vědou, aniž by bylo čímkoli z obou.

Zde je místo na malou poznámku k českému překladu. Při četbě jsem měl poněkud problém s nepříliš srozumitelným překladem zásadního termínu *knowledge*. Pokud bychom nahlédli do originálu Burkova textu, zjistíme, že tento termín používá bezvýjimečně, v určitých pasážích knihy i za cenu obětování jisté stylistické elegance. Český překlad nabízí hned několik způsobů, jak tento termín přeložit: *vědění, poznání, poznatek, znalost* či *informace*. *Knowledge* samozřejmě může být přeloženo pomocí těchto termínů, je však překvapivé, že je tak činěno v podstatě libovolně. Lze si představit stylistické důvody, především v první třetině knihy se zmíněné slovo vyskytuje téměř v každé větě a jistá obměna je čtenářsky vítaná. I přesto by ale měla být konzistence ve volbě překladu

⁵ Srov. Thomas KUHN, *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoymenth 1997, s. 67.

⁶ Srov. Stanislav KOMÁREK, *Příroda a kultura*. Praha: Academia 2008, s. 142.

na prvním místě. Důvody mohou být i obsahové, kdy je využito různých významových odstínů slov, jako je vědění či poznání ke srozumitelnějšímu čtení. Zde je ale třeba mít se na pozoru nejen vzhledem k tomu, že Burke je v používání termínů konzistentní. Týká se to především termínu poznání, který je více filosoficky (epistemologicky) zatížený než například termín „informace“, „znalost“ či „poznatek“. Například v šesté kapitole popisuje Burke foucaultovskou pastorační roli státu ve smyslu sbírání a třídění informací o svých „ovečkách“ (s. 133–135). Zde se mi zdá používání termínu poznání, navíc libovolně a nekoncepčně střídané s jinými termíny, nevhodné už jen z hlediska dostatku vhodnějších výrazů (poznatek, znalost, vědomost). Z hlediska filosofického je toto nesystematické střídání výrazů problematické. Vzhledem k již zmíněnému vlivu Bergera s Luckmannem, navíc s přihlédnutím k českému překladu jejich knihy, se proto jako ideální termín nabízí „vědění“.

Ale zpět k obsahu knihy. Pro čtenáře knihy je zajímavé časté odhalování původních významů termínů, které se dobově proměňují. Týká se to běžně užívaných slov, jako je „výzkum“, „humanista“, „fakt“ či „empirismus“. Například významový posun posledně jmenovaného termínu je pozoruhodný. Zatímco dnes chápeme empirii

jako typ vědění v souvislosti s přírodovědnou částí akademického spektra, dějinně odkazoval naopak k praktikům, kteří postrádali univerzitní „výcvik“ standardizovaných znalostí (s. 103). Empirik tak stál na straně umění (*ars*), zatímco vědecky školení učenci na straně vědy (*scientia*).

Burkova argumentace tak v sobě nese i patrný přínos pro filosofičtější orientované čtenáře. V tradičním výkladu dějin filosofie je akcentován ideový spor či vývoj pojmů, filosofické či vědecké teze jsou stavěny pouze do roviny posunu v oblasti abstrakce. Ne snad, že by filosofové o sociologické rovině nevěděli, jen ji buď nepřiznávají dostatečný vliv, nebo ji chápou jako sféru bádání historického, a nikoli filosofického. Burke oproti tomu odkrývá zákulisí této teoretické roviny a vykládá ho jako snahu reagovat na dobové sociální požadavky. Snaží se tedy o jistou syntézu obou pohledů, byť je jeho pozornost nakloněna nerovnoměrně na stranu historické sociologie. Určitý sociologický obrat⁷ ve filosofii vědy je spojován s již zmiňovaným Kuhnem, který se tématu mimo *Struktury vědeckých revolucí* věnoval i ve své prvotině *Kopernikovský obrat*, kde vyzdvihl astronomickou revoluci jako svěbyť-

⁷ Břetislav FAJKUS, *Filosofie a metodologie vědy*. Praha: Academia 2005, s. 129–134, 211–222.

nou reakci na dobové společenské klima.⁸ Burkův výklad, ovlivněný zmíněným kuhnovským proudem, se tématu dotýká několikrát. Zřejmě je to v jeho pohledu na významné předkantovské směry novověké filosofie, konkrétně na empirismus a racionalismus (zde pod názvem geometrická metoda, srov. s. 230). Burke je představuje jako odpovědi na pocit krize poznání, která je podle jeho výkladu průvodním jevem 17. století. Tuto krizi však nevidí jen na úrovni obecně filosofické, byť nepopírá, že vývoj těchto myšlenek v sobě nese potřebu založit filosofii na zcela nových základech. Ukazuje její druhou, pragmatickou vrstvu (s. 227): knihtisk, divoký rozmach novin i jiných tiskovin (pamflety, cestopisy, průvodce ...) je společností 17. století vítán se značnou skepsí. Neustálá potřeba ověřování přemnožených informací (být používat termín přemnožení pro tehdejší stav v komparaci s dnešním stavem může působit provokativně) má mnoho sociálních dopadů. Počínaje reformou vztahu k tradičním autoritám, konče problémem, jak poznat, které informace či poznatky jsou správné či relevantní. Intelektuální krize je tak líčená ve dvou

rovinách a její filosofická reflexe pramení z obou.

Autor se v průběhu celého výkladu snaží vyhnout pasti europocentrismu a nabízí danou problematiku i v mimoevropské perspektivě. Je však třeba říci, že to není dáno alibismem či jakousi úlitbou korektnímu modernímu pohledu. Kulturní, vojenský a samozřejmě i obchodní styk Evropy s Asií či Blízkým východem byl provázen i vzájemnou inspirací a vlivem právě díky způsobu, jakým bylo na vědění nahlíženo, případně jakým bylo distribuováno. Nutno ale poznamenat, že v samotném textu je této problematice skutečně věnováno jen několik málo stránek na konci kapitol. Jakkoli lze snahu o multikulturní pohled ocenit, tyto nemnohé stránky v knize fungují spíše jako rozšířené poznámky pod čarou.

Burkova erudice a jasná kontrola nad textem je patrná ve stylu, jakým je kniha napsána. Čtivost je navzdory některým značně popisným kapitolám vynikající (za což lze kromě autora pochválit samozřejmě i překladatele Martina Pokorného). Pozoruhodný je také způsob, jak Burke pracuje se sekundární literaturou. Ačkoli je často přítomen standardní odkaz, v samotném textu Burke, až na výjimky, literaturu polemicky ani souhlasně vůbec nezmiňuje. Teprve na straně 138 Burke poukazuje na problém s prameny a nedostatek studií k danému problému. Jinak ale sekundární

⁸ Thomas S. KUHN, *The Copernican Revolution: A Planetary Astronomy in the Development of Western Thought*. Cambridge: Harvard University Press 1957.

literatura vystupuje v podstatě jen jako pozadí pro Burkův suverénní výkon. Je tomu tak patrně proto, že kniha je autorovým pozdním dílem a do značné míry funguje jako jistá syntéza jeho celoživotního kariérního zaměření.

Otázkou zůstává, komu je kniha vlastně určena. Vzhledem k šíři tematického záběru nepřekvapí konstatování, že téměř komukoli. Historik ocení fakty nabitou publikaci i jako rozcestník pramenů pro další bádání. Sociolog nepochybně ocení originální a fundovaný příspěvek do velmi důležitého oboru sociologie. Pro mě nejbližší perspektivu filosofickou je podnětný výklad pozadí jinak spíše abstraktně pojímaných problémů. Avšak význam knihy nelze zatemnit škatulkováním vědních oborů, koneckonců to je dnes činnost značně pochybná. Kniha je důležitým příspěvkem do debaty, která je živá a zdá se opět nabírat na intenzitě. Je-li náš věk věkem informačním, pak je nanejvýše důležité znát povahu a historii způsobu, jakým jsou informace v průběhu dějin produkovány a tříděny (srov. s. 11–12). Navíc se vzhledem k politickým reáliím zdá, že se vědění a vědy opět stanou tématem dne. Byť k dnešku více promlouvá např. Liessmannův bestseller,⁹ Bur-

kův historičtější a popisnější počín je třeba jednoznačně vítat.

Snaha představit vědění jakožto kulturní fakt za období tří staletí je přetěžký oříšek s řadou rizik. Buď se kniha rozroste do netušených rozměrů, nebo může naopak skončit jen jako popisná a povrchní brožura. Nic z toho se recenzované publikaci naštěstí nestalo, i když Burke zvolil výklad, který je značně syntetizující. Na ploše přibližně 240 stran (českého vydání) se snaží uchopit látku značně širokou, jejíž záběr a hranice jsou obtížně definovatelné a kterou není možné jednou publikací vyčerpat. Z toho samozřejmě plyne i charakter textu. Jinými slovy, lze namítat, že spousta motivů je pouze „nakousnuta“ a nedořečena, stejně jako lze obdivovat nesmírnou šíři autorova rozhledu. Čtenáře tak kniha může inspirovat k nahlédnutí i do jiných Burkových děl.

///// recenze //////////////////////////////////

Sherry TURKLE (ed.), *Simulation and Its Discontents*. Cambridge: The MIT Press 2009, 201 s.

Eva Žáčková

Simulation and Its Discontents je zatím poslední knihou Sherry Turkle, americké profesorky půso-

⁹ Konrad P. LIESSMANN, *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia 2008.